

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Центр болгаристики та балканських досліджень
імені Марина Дринова

Харківське міське товариство болгарської культури
імені Марина Дринова

Болгарська академія наук

Інститут історичних досліджень

Комісія істориків Україна–Болгарія

Община Панагюриште

ДРИНОВСЬКИЙ ЗБІРНИК ТОМ VIII

Харків – Софія • 2015

**Видавництво Болгарської академії наук
імені проф. Марина Дринова**

БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Е. Хатлас

Хатлас С. Болгари в Бесарабii под час Першої світової війни. Бесарабія є областю, розташованою між ріками Прут і Дністр, котра є домом для багатьох національностей. З кінця ХІХ і на початку ХХ століття в Бесарабii існували дві різні групи болгар. Перші з них – потомки колоністів, що переселилися сюди з болгарських земель в другій половині ХVІІІ – середині ХІХ століття. Друга група болгар приїхала наприкінці ХІХ і на початку ХХ століття. Вони були в основному городниками. Обидві ці категорії болгар так чи інакше зачепила Перша світова війна.

Ключові слова: болгарі, Бесарабія, Перша світова війна, городники.

Хатлас Е. Болгари в Бессарабии во время Первой мировой войны. Бессарабия является областью, расположенной между реками Прут и Днестр, которая является домом для многих национальностей. С конца ХІХ и в начале ХХ века в Бессарабии существовали две различные группы болгар. Первые из них являются потомками колонистов, переселившихся сюда из болгарских земель во второй половине ХVІІІ – середине ХІХ века. Вторая группа болгар приехала в конце ХІХ и начале ХХ века. Они были в основном огородниками. Обе эти категории болгар так или иначе затронула Первая мировая война.

Ключевые слова: болгары; Бессарабия; Первая мировая война; огородники.

Hatlas J. Bulgarians in Bessarabia during the First World War. Bessarabia is a region located between the rivers Prut and Dniester, which is home of many nationalities. Two groups of Bulgarians existed in Bessarabia. The older group comprised several waves of Bulgarian settlers coming to Bessarabia from the second half of the 18th c. to the middle of 19th c. The younger group arrived at the turn of the 20th c. and most of the settlers were gardeners. Both categories of Bulgarians lived in this area during the WWI.

Keywords: Bulgarians, Bessarabia, the First World War, gardeners.

Първата световна война оказва голямо влияние върху живота на населението в областта Бесарабия. Сред многото националности, живеещи в района, са българите и гагаузите. Българите живеят в различни части на Бесарабия, но компактно са разположени в южната ѝ половина, която се нарича Буджак. От края на ХІХ и началото на ХХ век в Бесарабия съществуват две различни групи българі. Първите от тях са потомци на колонистите, които мигрират тук от българските земи на няколко вълни, като се започне от втората половина на ХVІІІ до средата на ХІХ век¹. Двете най-големи миграции на население стават между 1806–1812 и 1828–1830 г. Тези българі са колонисти и руски поданици.

Говорейки за българското население в Бесарабия, почти винаги имаме предвид само тези хора (много често наричани „бесарабски българі“)². Въпреки това, има една почти напълно непозната категория български заселници, които се установяват в Бесарабия в края на ХІХ и началото на ХХ в. Това са предимно български градинари, които проникват в различни части на Европа. Такава група от българі (след края на Първата световна война) стига и до град Познан в Полша, където с голям успех развива своята дейност³. Дори и до наши дни за най-старите жители на този град „градинар“ е синоним на „българин“. В Бесарабия също се установяват градинари от тази миграция. Срещат се също така и представители на други професии като: търговци (особено в градовете: Болград, Измаил и Акерман), ресторантьори и малко учители. Известно е, че в Кишинев българите също се занимават с градинарство, арендувайки значителни терени със земя около река Бък. Според статистическите данни тук само през 1828 г. има 750 български градинари. През 40-те години на ХІХ в. техният брой е по-малък – 322, което може да се обясни с преселването им в българските колонии. Един от показателите, че българите играят значима роля в развитието на градинарството в Кишинев, е фактът, че една част от този град се нарича от местните жители „Vulgărie“ (отново със значение на „Градинарска“). След 1834 г. тя е разделена на две части с улиците „Болгарская“ и „Огородная“⁴.

Следователно можем да кажем, че в Бесарабия живеят две групи българі: т.нар. „бесарабски българі“, които са били руски поданици, и „градинари“, „гурбетчий“ българі, които имат български гражданство и са поданици на българската държава.

Трябва да отбележим, че историята на българите в Бесарабия както през Първата световна война, така и по време на така наречената „Велика Румъния“ (1918–1940 г.), досега е все още много слабо позната⁵, както показва и историографският преглед на И. Думиника⁶. През последните години бяха издадени няколко монографии за села и градове в Бесарабия, където компактно живеят българи⁷. За съжаление, там често липсва информация за периода, който ни интересува. Липсват също така и точни данни (или те са само лаконични) за този период в обобщаващи исторически изследвания за бесарабските българи⁸. Целта на тази статия е именно да се синтезира и да се направи преглед на по-важната информация за българите в Бесарабия по време на Първата световна война, като поотделно се разгледат двете групи българско население в района – „бесарабските българи“ и градинарите „български поданици“.

1. Бесарабските българи

Българите, които отдавна са руски граждани, през Първата световна война масово са назначени в армията⁹. Един пример от населението с българи град Тараклия може да бъде дори документиран. Вторият пример е от българското село Кортен (Кирютня)¹⁰. От добре познатия род Станчеви от село Кортен, известно е, че Николай Марков Станчев (1882–1942) е участник във войната като сержант и тъй като е бил грамотен, е служил в канцеларията на полковия щаб¹¹. Списъкът на участниците от село Валя Пержей в Първата световна война включва точно 100 души¹². От село (сега град) Твърдица на предните фронтови линии са убити 150 души, а 170 се завръщат у дома ранени и инвалиди¹³. За съжаление, липсва информация за този период от село Чийшия (Городнее)¹⁴. Имало е много българи в руската армия и от други села. Българите както в Руско-японската, така и в Първата световна война, са използвани основно в логистиката, резерва и охраната на различни обекти; Атанас Иванов Волков и Атанас Яков Славов от с. Катаржи са служили като лична охрана на руския цар Николай II, а унтер-офицерът Семьон Димитров Каранфил е пълн Георгиевски кавалер¹⁵.

За армията се конфискуват коне и други животни, а също част от зърното. По време на войната в Тараклия осем пъти се набират новобранци. Идентично е положението и в село Кортен¹⁶. От него в руската армия по време на войната е имало осем мобилизации (около 600 души, половината от които загиват на фронта)¹⁷. От село Бургуджи (Виноградовка), Арцизки район, са мобилизирани почти всички жители в трудоспособна възраст 18–50 години. Повече от 60 души не се завръщат от фронта.

Липсата на повечето от мъжете в селата и градовете в Бесарабия води до това, че работата (която е много тежка) се извършва от жените и децата. По време на Първата световна война на различни места са убити 52 жители на Тараклия¹⁸. Общият брой участници във войната от село Кортен е минимум 600 души¹⁹.

До пролетта на 1917 г. от Бесарабия са постъпили в армията повече от 15 000 гагаузи²⁰. По време на войната са убити над 3000 войници. На фронтовете видни офицери са: Михаил Чакир, Пьотър Михайлович Карачебан (с. Кубей), Пьотър Кулев, Иван Филиппов, Трифон Стефогло, Константин Йорданов, Василий Арабаджи, Йорданов Константин Георгиевич (с. Кубей); военен фелдшер Пьотър Попазогло²¹.

2. Български поданици – градинари

До избухването на Първата световна война руските власти не водят никакви статистически данни за тази категория. За тях за първи път се появяват сведения през 1916 г., когато се повдига въпросът за депортирането им. Българските градинари пребивават в различни части на Бесарабия – в околностите на градовете Белци, Орхей, Бендери, а дори и на юг, в околността на Акерман и Измаил (където има най-много българи – български граждани). През 1916 г. българските поданици в Бесарабия са 565 души²². Те отглеждат и продават домати и чушки, които в Бесарабия не са били познати²³. През лятото на 1916 г. руските власти решават да депортират бесарабските български граждани на възраст от 18 до 42 години²⁴. Българите са разселени надалеч в Русия. Има и случаи, в които разселените хора са по-млади от 18 и по-възрастни от 42 години. Освен това обект на депортиране стават

и представители на духовенството. Само част от българите успяват да избегнат депортацията с помощта на местните власти, а в някои случаи – и на духовния клир. Причината за депортирането им е, че по време на Първата световна война България и Русия са във враждебни блокове.

Депортацията на българските градинари става причина за голямата празнина в доставянето на някои продукти в Бесарабия. Следователно след Февруарската революция в Русия българите постепенно започват да се връщат в Бесарабия. Някои от тях са допуснати да се върнат в съответствие със своите индивидуални искания. Областните власти на град Акерман искат разрешение да се върнат 20 български градинари. В отговор на това правителството взема решение на 9 март 1917 г. за връщането в Акерман и неговата околност на българите градинари. Повечето българи (включително монаси) се завръщат в Бесарабия след Октомврийската революция в Русия²⁵.

Горната информация в най-общи линии очертава положението на българите (българските граждани) в Бесарабия по време на Първата световна война.

Заклучение

Активно (в Бесарабия) в области като армията и политиката могат да участват само онези българи, които са руски поданици („бесарабските българи“). Много от жителите на селата, населени с етнически българи, получават в руската армия пари и различни награди. Част от тях загиват, но много се връщат. Мнозина се връщат като инвалиди²⁶.

Избухването на Октомврийската революция в Русия и завръщането в Бесарабия на войниците, настроени революционно, става причина за големи размирици. Съвети вече са създадени навсякъде. Българите от Бесарабия активно работят и в тази област. Болшевишката идеология е въведена в практиката. Конфискувани са земите на богатите фермери и тези, принадлежащи на църквата. Подобни събития се случват и в Тараклия²⁷. Съветът в селището също се оглавява от болшевик. За да се защитят завоеванията на революцията, в Тараклия е организиран съвет от над 200 души. Идентично е положението и в село Кубей (дн. Червеноармейское), където възниква червеноармейски съвет с 300 души членове²⁸. Изходните данни показват, че болшевиките в Тараклия извършват грабеж, като например факта, че в местен ресторант се лее вино, ако искат, без да плащат за нищо, докато собственикът избягал от страх²⁹.

Когато е създадена Молдовската Република, част от българите са против създаването ѝ. По тази причина в началото на 1918 г. в Тараклия е организиран съвет, състоящ се от 250 души, които са се борили с румънските войски³⁰.

Местните българи действат не само в армията, но и в политиката. В годините 1917–1918 в Тараклия се отличават особено три брата с името Иванови. Местните българи от Бесарабия вероятно също са представени в националния парламент (Sfatul Ţării). За съжаление, не разполагаме с имената и с други точни данните на тези депутати. Един от тях, който е бил без съмнение българин, е познат само от неговия псевдоним – Мерлич.

Един от участниците във войната, по-късно емигрирал в Бразилия, е Николай Никит. Той е фермер, женен, с пет деца. През 1926 г. семейството напуска границите на Румъния и през Чехословакия, Австрия и Италия заминава за постоянно в Бразилия³¹.

В село Кортен след края на войната е издигнат паметник³² на загиналите. Такива паметници са открити и в селата Нова Ивановка и Исерлия. Паметникът в Нова Ивановка (Ивановка Българска) е изграден през 1921 г. от признателните съселяни. На него са отбелязани имената на три категории участници в Първата световна война от селото. първата колона включва лицата, които са изчезнали безследно (Анастасий А. Кискинъ, Николай Н. Черкесъ, Степанъ Ф. Станковъ, Демьянъ А. Станчевъ, Степанъ Ст. Стояновъ, Андрей Ив. Арнаутъ, Матвей Ан. Поглубко, Димитрий Дим. Семеновъ, Павелъ Ст. Ханжи, Василий Григ. Поглубко, Иванъ Аф. Куцаревъ, Василий Дем. Власовъ, Яковъ Ст. Карапетровъ, Василий Мат. Кискинъ, Георгий Анд. Стояновъ, Матвей Дим. Кискинъ, Зиновий Вас. Стамаговъ). В средата на надписите са изброени убитите (Степанъ Д. Волковъ, Георгий Ив. Ивановъ, Николай Ив. Черкесъ, Василий Дим. Руда, Зиновий Ив. Стойковъ, Николай Вас. Стояновъ, Георгий Ил. Станковъ, Николай Георг. Ивановъ, Димитрий Феод. Петровъ, Илья Феод. Куцаревъ, Василий Ив. Ивановъ, Степанъ Ник. Парвановъ, Степанъ Петр. Ханжи,

Димитрій Георг. Гърдевъ, Борисъ Хр. Джиганскій, Димитрій Ан. Димовъ). В края на възпоменателния списък са изписани имената на хората, починали в резултат на наранявания, претърпени по време на войната (Георгій П. Станковъ, Иванъ Ив. Ивановъ, Иванъ Ив. Тодоровъ, Степанъ П. Петковъ, Степанъ М. Станчевъ, Иванъ Прок. Ивановъ, Феодоръ Ст. Ханжи, Степанъ Г. Стояновъ, Павелъ П. Станковъ, Георгій Ил. Стойковъ, Димитрій Ник. Купаревъ, Петръ Петр. Власовъ)³³.

Паметник, посветен на участниците в Първата световна война, се издига също и на влизането в гагаузското село Етулия³⁴. Наскоро подобен бе открит и в град Чадър Лунга (в Гагаузия). Идентична ситуация има и в българското село Арциз, когато са изписани имената: А. Атанасов, Г. Бончев, Д. Велев, Д. Василев, М. Ганев и др.³⁵

Може да се каже, че като цяло съдбата на българите в Бесарабия по време на Първата световна война не се различава съществено от тази на другите националности, живеещи в района. По времето на войната са загинали 300 000 бесарабци³⁶. По-тежко е положението на българите, които се заселват в този край, имайки вече българско гражданство.

¹ *Atlas J. Przesiedlenia ludnościowe z Półwyspu Bałkańskiego do Besarabii w XVIII i XIX wieku oraz kwestia etnogenezy Gaguzów // Między etnicznością a lokalnością. Pogranicze bułgarsko-gagauskie w Besarabii / Pod red. J. Derlickiego. – Warszawa, 2012. – S. 11–24.*

² Бесарабските българи в постсъветското пространство. Култура, политика, идентичност. – София: ИК „Логос“, 2012.

³ *Хатлас Е.* Българите в историята на град Познан // Материали XI Міжнародної наукової конференції “Болгари Північного Причорномор’я”. – Мелітополь–Велико Тирново, 2010. – С. 194–198.

⁴ *Duminica I.* Strada bulgară – parte componentă a Chișinăului istoric. // Identitățile Chișinăului. Materialele conferinței, Chișinău, 12-13 septembrie 2011. – Chișinău: Pontos, 2012. – P. 58.

⁵ *Хатлас Е.* Румънската и съветската политика за българите в Бесарабия в периода 1918–1944 г. // България: метрополия и диаспора. Сборник по случай 65-годишнината на д.и.н. Николай Червенков. – Кишинев, 2013. – С. 295–300.

⁶ *Думника И.* Румънската историография периода 1918–1944 г. г. к вопросу о переселении болгар в Бессарабию в конце XVIII–первой половине XIX вв. // Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. – Том 11. – Одеса–Велико Търново, 2012. – С. 39–55.

⁷ *Стойнов Г.С.* Кирсово: 180 лет Башкюу. Кирсово в прошлом и настоящем. – Кишинев, 1990; *Новаков С.З.* Страницы истории села Кортен (1830–1995) / С.З. Новаков, Н.Н. Гургуров. – Кишинэу, 1995; *Малешкова А.* Валя Пержей. История на селото / А. Малешкова, Д. Димов, Н. Куртев. – Кишинев, 1998; *Неделчев Н.* Бесарабските българи в Тараклия. – В. Търново, 1998; Кубей и кубейци. Бит и култура на българите и гагаузите в с. Червеноармейское, Болградски район, Одеска област / А. Пригарин, Т. Тхоржевская, Т. Агафонова, А. Ганчев. – Одеса, 2002; Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. 190-летию основания села посвящаемся. – Одеса, 2003; *Новаков С.З.* Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел южной Бессарабии (1857–1918). – Chișinău, 2004; *Новаков С.З.* Болгарская общность в Молдове и Украине (XIX–XX вв.). – Chișinău, 2010; *Думника И.* Храм Успения Божией Матери села Кирсово. Исторические аспекты. – Кишинэу, 2012.

⁸ *Грек И.* Българите от Украйна и Молдова. Милало и настояще / И. Грек, Н. Червенков. – София, 1993; *Калчев К.* Българската етническа общност в Бесарабия (XIX–XX в.). Възникване, развитие, принос в общонационалните процеси. – Велико Търново, 2009.

⁹ *Кисе А.* Відродження болгар України. – Одеса, 2006. – С. 147; *Червенков Н.* Тараклии – 200 лет / Н. Червенков, И. Думника. – Т. 1: (1813–1940). – Кишинев, 2013. – С. 216.

¹⁰ *Новаков С.З.* Село Кортен. Времена и судьбы / С.З. Новаков, Н.Н. Гургуров. – Кишинев, 2009. – С. 212–213.

¹¹ *Станчев М.* Род Станчевых (с. Кортен, Республика Молдова). – София, 2010. – С. 27.

¹² *Малешкова А.* Валя Пержей. История на селото / А. Малешкова, Д. Димов, Н. Куртев. – Кишинев, 1998. – С. 64–67.

¹³ *Поглубко К.* Обновленная Твърдица / К. Поглубко, И. Забунов. – Кишинев, 1980. – С. 62.

¹⁴ Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. 190-летию основания села посвящаемся / Ред. В.Н. Станко. – Одеса 2003. – С. 124.

¹⁵ *Визиров А.* Катаржино. Фотоальбом. – Одеса, 2007. – С. 14, 24, 44.

¹⁶ *Новаков С.З.* Село Кортен. Времена и судьбы / С.З. Новаков, Н.Н. Гургуров. – Кишинев, 2009. – С. 210.

¹⁷ *Станчев М.* Род Станчевых (с. Кортен, Республика Молдова). – София, 2010. – С. 27.

¹⁸ *Червенков Н.* Тараклии – 200 лет / Н. Червенков, И. Думника. – Т. 1: (1813–1940). – Кишинев, 2013. – С. 217.

- ¹⁹ *Новаков С.З.* Село Кортен. Времена и судьбы / С.З. Новаков, Н.Н. Гургуров. – Кишинев, 2009. – С. 210.
- ²⁰ История и культура гагаузов / Ред. С.С. Булгар. – Комрат–Кишинэу, 2006. – С. 286.
- ²¹ *Булгар С.* Гагаузы – участники Первой мировой войны 1914–1918 (под печат) // Кишиневский военный журнал „Сohorta“.
- ²² *Червенков Н.Н.* Болгарские подданные в Бесарабии (конец XIX в. – 1917 г.). // Ежегодник межэтнических исследований. – Т. 1. – Кишинэу, 2000. – С. 47.
- ²³ Там же. – С. 48.
- ²⁴ Там же.
- ²⁵ Там же. – С. 49.
- ²⁶ *Червенков Н.* Тараклии – 200 лет / Н. Червенков, И. Думиника. – Т. 1: (1813–1940). – Кишинев, 2013. – С. 217.
- ²⁷ Там же. – С. 222.
- ²⁸ *Шабашов А.В., Челах, Е.И., Дыханов В.Я.* Кубей и кубейцы. – Одесса, 1999. – С. 21.
- ²⁹ *Червенков Н.* Тараклии – 200 лет / Н. Червенков, И. Думиника. – Т. 1: (1813–1940). – Кишинев, 2013. – С. 217.
- ³⁰ Там же. – С. 224.
- ³¹ Там же. – С. 301–302.
- ³² *Новаков С.З.* Село Кортен. Времена и судьбы / С.З. Новаков, Н.Н. Гургуров. – Кишинев, 2009. – С. 212.
- ³³ Приложения – URL: <http://novaia-ivanovka.narod.ru/dodatok.html#dodatok4> – Приложение № 5 (дата обращения: 11.08.2014).
- ³⁴ *Булгар С.* Гагаузы – участники Первой мировой войны 1914–1918. (под печат) // Кишиневский военный журнал „Сohorta“.
- ³⁵ *Пеливан К.* История села Бургуджи Арцызкого района Одесской области. – Арцыз, 2009. – С. 72.
- ³⁶ *Думиника И.* Почетоха паметта на бесарабските българи и гагаузи – участници в Първата световна война. – URL: <http://ndb.md/%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%BE%D1%85%D0%B0-%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D1%81%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B1%D1%8A%D0%BB/> (дата обращения: 07.03.2015).